
THE DOYEN OF TURKISH LITERATURE IN REPUBLIC OF MACEDONIA- ILHAMI EMIN

Ivana KotevaUniversity “GoceDelcev” – Shtip, Republic of Macedonia, ivanakoteva@yahoo.com**Mahmut Celik**University “GoceDelcev” – Shtip, Republic of Macedonia, mahmut.celik@ugd.edu.mk

Abstract: The subject of our interest in the research that preceded this scholarly work was the life and creative path of Ilhami Emin, that is, his contribution to the development of Turkish literature in the Republic of Macedonia. For the purpose we consulted with literary works that offer many data, that is, they talk about the period in which he lived and created "the poet of the Turkish people". Beginning from his birth in the city of Radovis, his tumultuous school years to his work and successful acting in various cultural areas, we once again prove his great merit for the development of Turkish literature in our region. Ilhami Emin conveyed another important feature in his creation, which is bilingualism. Namely, he creates and publishes in parallel both in Turkish and in the Macedonian language, that is, his works are published in the Republic of Macedonia and the Republic of Turkey, which is why we can say that Emin has in range and aesthetically charged both the Turkish and the Macedonian literature.

Keywords: Ilhami Emin, doyen, Turkish literature, bilingualism.

ДОАЈЕНОТ НА ТУРСКАТА КНИЖЕВНОСТ ВО МАКЕДОНИЈА-ИЛХАМИ ЕМИН**Ивана Котева**Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Македонија, ivanakoteva@yahoo.com**Махмут Челик**Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Македонија, mahmut.celik@ugd.edu.mk

Резиме: Предмет на нашиот интерес при истражувањето кое му претходеше на овој научен труд беше животниот и творечки пат на Илхами Емин, односно неговиот допринос во развојот на турската книжевност во Р. Македонија. За таа цел се консултираме со литературни дела кои нудат многу податоци, односно зборуваат за периодот во кој што живеел и творел „поетот на турскиот народ“. Започнувајќи од неговото раѓање во градот Радовиш, неговите бурни школски години па се до неговото творештво и успешно дејствување во разни културни области, уште еднаш ја докажуваме неговата голема заслуга за развојот на турската книжевност на нашиве простори. Илхами Емин понесува уште една значајна карактеристика во творештвото, а тоа е билингвизмот. Имено, тој твори и издава паралелно и на турски и на македонски јазик, односно неговите дела се издаваат и во Р. Македонија и во Р. Турција, па затоа можеме да кажеме дека Емин досежно и естетски ги има задолжено и турската и македонската книжевност.

Клучни зборови: Илхами Емин, доајен, турска книжевност, билингвизам.

1. ВОВЕД

Турската книжевност во Р. Македонија е пример за опстанок којшто од самиот свој почеток па се до ден денешен, иако во минимални услови за развој и без заслужена поддршка, напредувала многу и се искачила на пиедалот на овдешните книжевности. Нејзините основоположници се и сведоци на таа историја, односно на развојот на турската наука и култура во овие простори.

Еден од доајените на турската книжевност во Р. Македонија, истовремено и олицетворение на литературата на овдешните Турци е големиот поет, преведувач, културен деец во разни области (фолклорот, театарот, филмот, радиото, издаваштвото) Илхами Емин. Или со други зборови би рекле: легендарниот поет на македонските Турци. Тој е еден од најеминентните ликови во турската литература на нашиве простори, кој со својата неуморна творечка преведувачка и новинарска дејност дал голем придонес за развојот на истата. Доколку не го познавате него, тогаш не можете да ја разберете турската книжевност во Македонија. Но дали само книжевноста? Не, и балканскиот народ, и миграцијата, и чувството на малцинство.

Работната обврска на оваа исклучителна и универзална личност, најчесто било новинарството, со кое Илхами Емин почна да навлегува во полето на книжевното творештво, со што продолжува и денес.

2. ЖИВОТНИОТ ПАТ НА ИЛХАМИ ЕМИН

Емин Илхами, поет на генерацијата писателски космополити од Македонија, е роден во Радовиш на 8 август 1931 година. Неговата мајка, Шефије била единствената ќерка на Суфи Мехмет Ага од радовишкото село Злеово. Татко му Рифат пак, бил првото дете на јурукот Емин Ага, а се занимавал со изработка и поправка на чевли (кондурација).

Основното образование го завршил во родниот Радовиш. Писменоста ја започнал на српски јазик, а подоцна продолжил да се образува на бугарски јазик, да оди во црква и да пее во радовишкиот православен хор, но не успеале да го прекрстат затоа што неговиот татко бил оца.

„Никогаш нема да го заборавам првиот училишен ден, во учебната 1938/39 година“, вели Емин. „Мојата постара сестра Асије ме однесе до училишната порта и таму ме остави. Но јас наместо во училиштето се сокрив во дворот. Кога заврши наставата, следејќи ги другите деца се вратив дома. На прашањето на татко ми: 'Како ти помина првиот училишен ден?' јас реков 'Добро' и веројатно тоа беше првата лага во мојот живот“, раскажува тој. (Ѓурел, 2016:50). Оваа пракса се повторувала во континуитет и може да се каже дека Илхами Емин тешко го завршил првото одделение.

Во месец април 1941 година, Македонија потпаднала под бугарска окупација. Во училиштата наставата се одржувала на бугарски јазик, а со ова се продолжиле и училишните тешкотии на Емин. По краток период поминат во второ одделение, Емин го напуштил училиштето, за да покасно биде чирак во работилницата на столарот Кара Герас. Овде започнува и неговата новинарска кариера, секојдневно носејќи весници во просториите на бугарските офицери. Од парите што му ги давал Кара Герас, си ја купил првата усна армоника наречена „Пиколо“. Вака поминале две години од неговиот живот, продавајќи ги весниците „Зора“, „Зарја“, „Утро“, „Целокупна Бугарија“ и „Стршел“, а ноките ги поминувал на таванот од неговиот дом, каде што на гасна ламба ги читал весниците што останале непродадени.

Во месец ноември 1944 год. Бугарите ја напуштиле Македонија, а она што нему му останало како мираз од Втората Светска Војна, е бугарскиот јазик, од кој што се разбира подоцна имал голема полза. (Ѓурел, 2016:51-52)

Средното образование Емин го продолжил во Скопје. Во 1951 година завршил средно економско училиште. 4 години подоцна дипломирал на Педагошката академија при универзитетот „Кирил и Методиј“ во Скопје на групата Македонски јазик и книжевност.

За годините на образование Емин вели:

„За жал, не се образував на турски јазик. По Балканските Војни, турските училишта во Македонија беа затворени. Во прво и второ одделение, во Радовиш, наставата ја следев на српски јазик. Кога поминав во трето одделение, овде дојде бугарската војска, а со тоа образовен јазик стана бугарскиот. И трето одделение вака го поминав. Кога сме кај режимот на Тито, во месец декември 1944 год. за прв пат започна настава на турски јазик. Но, јас бев петто одделение и овој пат бев принуден наставата да ја продолжам на македонски јазик. Кога го завршив основното образование, јас веќе читав и пишував на три јазици.

Но, од бугарскиот период имам и некои добри спомени. Додека учев во основното училиште, бев ангажиран во училишната библиотека. Со повлекувањето на Бугарите од овие простори, мене ми рекоа: 'Ќе ги собереш сите книги на бугарски јазик и ќе ги запалиш'. Јас ги собрав, но не можев да и одолеам на класиката преведена на бугарски јазик. Нив ги сокрив, во ноките ги собирав во вреќи и ги пренесував на таванот од нашата куќа. Но, се плашев и од моите дома; сестра ми воопшто не ги сакаше Бугарите бидејќи тие го тепаа татко ми. Во тоа време во Радовиш немаше струја. Откако домашните ќе заспиеа, јас скришно се качував на таванот и на гасна ламба ги читав книгите. Вака, за прв пат се запознав со познатите писатели како што се Гете, Бирон...“ (Улќу Озел Акѓундуз, Заман, 21 мај 2015, Скопје)

односно:

„Преживеав четири различни државни уредувања. Српската, бугарската, периодот на Титова Југославија, како и македонската книжевност ги научив со нивниот оригинален, литературен јазик.“ (Ѓурел, 2016:50).

Најубавите години од своето детство, Емин ги поминал со дедо му Суфи Мехмет Ага во Злеово. „Но, кога сме кај овој период, морам да ја споменам и нашата сосетка Хаџинине. Уживав во долгите разговори со неа додека седевме на чардакот од нејзината куќа. Ги гледавме ластовичките како летаат, а таа ми велеше: Тие не се птици, тие се мали аџии, но поверни од луѓето. Тие заминуваат на југ, и напролет повторно се враќаат во нивните родни гнезда, а луѓето ако заминат на аџилак, не се враќаат.“ - ми раскажа Емин. (од разговорот со И.Е. 28.06.2017)

Семејството на Илхами Емин е едно од многубројните семејства кои емигрирале во Република Турција. Најпрво заминала неговата постара сестра Фахрије заедно со сопругот Целал Нури од Битола. Поради голема поврзаност и копнеж по своите внуци, госпоѓа Шефије принудно заминала за Турција, а веднаш по неа заминал и нејзиниот сопруг Рифат, додека Илхами Емин својот живот го продолжил во Скопје. (Емин, 2011:103 - 104)

Како член на унијата на писатели и новинари на Р. Македонија, Илхами Емин, во Скопје се оженил со госпоѓа Емире, тогаш вработена во турската програма на радио Скопје. Овој брак бил овековечен со доаѓање на свет на нивните две деца, синот Рифат и ќерката Билге Емин.

3. ЗНАЧАЕН ДОПРИНОС ОСТВАРИЛ НА ПОЛЕТО НА КНИЖЕВНОСТА

По завршувањето на педагошката академија, односно во периодот помеѓу 1952-1954 година, Емин, работел како наставник во турското училиште „Тефејуз“ во Скопје. Неуморно и професионално ја градел својата кариера и во списанијата „Пионер“, „Нова Македонија“, „Бирлик“ и „Сеслер“. Од 1970 до 1978 година врши дејност како одговорен уредник на турската програма при Радио Скопје. Во 1978 година бил избран за генерален директор на Народниот Театар во Скопје. Оваа дејност ја вршел 5 години, т.е. во 1982 година преминал на функцијата заменик министер за култура.

Во светот на литературата најпрво влезе со својата поезија, а своите дела ги пишувал и на македонски и на турски јазик. Неговите први збирки поезија „Животот пее и плаче“ / "Gülür Ağlayan Hayat"(1955) и „Деноноќија“/ "Günlügeceli"(1957) се издадени на македонски јазик. „Животот пее и плаче“/ "Gülür Ağlayan Hayat"(1955) е дело кое содржи 22 песни напишани на македонски јазик. Дел од нив се преведени и на турски јазик од страна на Нецати Зекерија и Шукру Рамо. Првите песни на турските поети во Македонија напишани на турски јазик ги исполнуваат страниците на книгата „Чекори кон иднината“ / "Yürü Aydınlığa", издадена во Скопје, 1951 година од страна на редакцијата „Бирлик“. Потоа, во 1952 година, во редакција на „Детска Радост“ во печат излегува делото „Гласови“ / "Sesler", чијшто репертоар го сочинуваат поезиите на Нецати Зекерија, Фахри Каја, Махмут Киратли и Илхами Емин. Две години подоцна, од страна на издавачката куќа Кочо Рацин е издадена книгата „Барање“/ "Ağamak" која ги содржи поезиите на Емин и Нецати Зекерија.

„Отаде каменот“ / "Taş Ötesi" е првата книга во Македонија објавена на два јазика, на турски и македонски ј. (издавачка куќа Култура, Скопје 1965), „Гулчичекхана“ / "Gülçiçekhane" (издавачка куќа Култура, Скопје 1974), „Гулпат“ / "Gülyol" (изд. куќа Макавеј, Скопје 2003), „Гул карпа“ / "Gülkaşa" (издавачи Дијалог, Скопје 2009). „Розариум“ / "Gülistan" (Скопје 1995) и „Гулдин“ / "Güldin" во 1996 година се издадени на македонски јазик од страна на издавачка куќа Мисла во Скопје.

Негови книги издадени на турски јазик: „Сончева поезија“/ "Güneşli Şiirler" (изд. куќа „Томурџук“, Скопје 1966; 2 издание, Детска Радост, Скопје 1990), „Четириесет пријатели“/ "Kırk Dost" (изд. куќа Детска Радост, Скопје 1965), „Роза“/ "Gülçiçek" (во издание на „Сеслер“, Скопје 1972), „Сарај без мачка“/ "Ay Kedisiz Saray" (изд. куќа „Томурџук“, Скопје 1973), „Поетска азбука“/ "Şiirli Alfabe" (изд. куќа „Томурџук“, Скопје 1974), „Гулев“/ "Gülev" (изд. куќа „Бирлик“, Скопје 1980), „Сите сме Тито“/ "Herimiz Tito" (во издание на „Бирлик“, Скопје, 1982), „По јурчки“/ "Yüğükçe" (во издание на „Бирлик“, Скопје 1984), „Поезија“/ "Şiirler" (изд. куќа Детска Радост, Скопје 1990), „Гулдесте“/ "Güldeste" (во издание на „Бирлик“, Скопје 1993), "Yürüyen Duvar" (издавачки центар Три, Скопје 2008), истиот роман во 2012 година е преведен и издаден на македонски јазик под наслов Сид што оди, „Огнени птици“/ "Ateş Kuşları" (роман напишан на македонски јазик, изд. куќа Три, Скопје 2011).

Неколку негови дела се издадени и во Турција: „Гулк'лч“/ "Gülklüç" (издавач Хабора, Истанбул 1971), „Слон“/ "Fil" (издавач Митос, Истанбул 2011). Во истоимената издавачка куќа, во Истанбул 2011 год. е издадено и делото „Сеќавањата на Илхами Емин за балканците и турците“/ "İlhami Emin'in Anıları Balkanlar ve Türkler", а како на автор на истото се запишува Рифат Емин Сипахи, синот на Илхами Емин.

Илхами Емин покрај поезијата, ги збогатил и другите литературни видови на Турската книжевност во Република Македонија. Неговиот прв роман *Сид што оди* (*Yürüyen Duvar*), е објавен прво на турски јазик, а подоцна во сопствен превод и на македонски јазик. Со разновиден јазик и наративно патување, претставува една призма на балканскиот народ. Овој роман со себе ја понесе и наградата „Радиново Признание“ за роман на годината. Покрај ова, Емин, во 2012 година со нас сподели и 259 страници на македонски ј. од неговиот роман *Огнени птици*.

Работната обврска на оваа исклучителна и универзална личност, најчесто било новинарството. Тој е еден од најзначајните и најпознати новинари и уредници на весникот „Нова Македонија“. Емин, својот книжевен творечки пат го почна во „Нова Македонија“, како и многу други журналисти, познати книжевни творци и информативни ѕвезди. Илхами Емин се истакна како одличен новинар, супериорен филмски рецензент во времето на бумот на новиот филм, известувач од филмските фестивали и креативен пренесувач на филмските идеи во новинскиот медиум. Овде ќе го споменеме податокот дека тој е воопшто првиот македонски новинар кој престојувал на филмскиот фестивал во Кан, уште во далечната 1961 година.

Не може а да не се забележи неговиот успех и на полето на театарот. Во 1969 год. во Народниот театар во Скопје е изведена театарската претстава „Туѓинци“/“Yabancılar”, напишана од маестралниот Емин, а подоцна истата била емитувана и на телевизиските екрани. Во 1971 год. пак, повторно во Народниот театар во Скопје, овојпат од страна на турски драмски уметници е изведена претстава според новото дело на Илхамин Емин, наречено „Насредин“/“Nasrettin”, а потоа било објавено и во списанието „Сеслер“.

Богатата кариера на Илхами Емин беше заслужено наградена и со документарен филм, кој беше посветен на животот, делото и уметноста на овој турски писател од Македонија. Филмот насловен како „Ѓулчинар Илхами Емин“ е во режија на Исмет Арасан, а поддржан од Министерството за култура и туризам на Р. Турција и од Министерството за култура на Р. Македонија. Овој настан уште еднаш го потврди фактот дека Илхами Емин има многу значајна улога во развојниот однос помеѓу Р. Македонија и Р. Турција. Премиерата на филмот се одржа на 25. декември 2017 год.

4. ПРЕВЕДУВАЧКАТА АКТИВНОСТ НА ИЛХАМИ ЕМИН

Како личен преведувач на Тито, Илхами Емин се искачува на piedestalot на турско-македонските, односно македонско-турските преводи. Тој е преведувачот на манифестацијата „Струшки вечери на поезијата“ одржани во 1981 година.

Познавајќи ги одлично карактеристиките на двата јазика, Емин има преведено многу литературни дела од турски на македонски јазик и обратно. По заслуга на „големиот“ Емин, учениците од турска националност во Македонија, денес ги читаат книгите на најблагородните македонски писатели, Славко Јаневски, Јован Стрезовски и др.

Илхами Емин ги афирмираше доблестите на источната (турска) поезија и филозофија кај нас. Тој кративно ги преведе на македонски јазик песните на тројцата најзначајни турски поети - суфисти Ахмед Јесеви, Јунус Емре и Целалудин Руми - Мевлана. Оние кои не знаат турски, можат да ги читаат и да се воодушевуваат од зборовите и идеите на Јесеви, Јунус и Мевлана, кои спаѓаат меѓу најголемите мудреци на светот.

Нема да погрешиме ако кажеме дека Емин беше првиот човек кој ѝ овозможи средба на македонската читателска публика и големиот турски поет Назим Хикмет. Преведувајќи ја поезијата на Хикмет, Емин ја објавуваше во повеќе списанија, а подоцна, во 1965 год. од страна на издавачката куќа „Култура“ беше издадена и книгата „Поезија“. Ова дело ги содржи најпопуларните, најчитаните песни на Хикмет, а на македонски јазик приопштени од маестралниот преведувач Емин.

5. ПРИДОНЕСОТ НА ИЛХАМИ ЕМИН ВО ДЕТСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Како што споменавме претходно, Илхами Емин, со својата поезија на големи врати влезе во турската книжевност. Неговата прва песна со наслов „Реферат“ беше објавена во детското списание „Пионерски весник“, на македонски јазик. Исто така и песната „Патењето на птицата“ (“Kuşun Izdirabı”), од книгата „Сеслер“ (“Sesler”) се вреднува како пример на детската литература.

Во периодот што следи, во списанијата „Томурџук“ и „Севинч“ освен поезија се издаваат и приказни за деца. Неговите поезии, посветени на најмалите, најмилите, на децата се собрани во следните книги: „Сарајот без месечина“ (“Ay Kedisiz Saray”) (1964), „Четириесет пријатели“ (“Kırk Dost”) (1965), „Сончеви песни“ (“Güneşli Şiirler”) (1966), „Песна за азбуката“ (“Şiir Alfabe”) (1975).

Творечките трудови на Илхами Емин, се среќаваат во многу антологии, издадени како во Р. Македонија, така и во Р. Турција. Денес сведочат и неговите ракотворби сместени во училишните книги. Пример за тоа е учебникот за средно образование „Турски јазик и книжевност за 4год. гимназија“ (“Türk Dili ve Edebiyatı Lise 4.”), подготвена од страна на проф. д-р Хамди Хасан и Зеки Ѓурел (2004год.). Исто така, заслужено место добива и во книгата на Есат Бајрам, „Лектира за 8 одделение“ (“8Sınıf Okuma Kitabı”), потоа „Лектира Лист за 2одделение“ (“Yarın Okuma Kitabı Sınıf 2”) на Неџати Зекерија, како и во лектирата за 3

одд., „Летајте птици летајте“ ("Uçun Kuşlar Uçun") од Нусрет Дишо Улку, истовремено запишувајќи се и како критичар на истата.

ЗАКЛУЧОК

Познатиот поет, писател, критичар, преведувач и новинар Илхами Емин е една од најзначајните личности на турската култура и литература во Р. Македонија. Тој долги години ѝ служи на турската книжевност, а неговиот придонес, секако, е вреднуван со многубројни награди.

Работната обврска на оваа исклучителна и универзална личност, најчесто било новинарството, со кое Илхами Емин почна да навлегува во полето на книжевното творештво, со што продолжува и денес. Покрај новинарството, Емин се докажал и како одличен филмски критичар, известувач од филмските фестивали и креативен пренесувач на филмските идеи во новинскиот медиум, а не помалку е значајна и неговата дејност на полето на преведувањето.

Илхами Емин е уметникот чии што дела успеале да влезат во многу антологии, енциклопедии и училишни книги како во Р. Турција, така и во земјите на целиот Балкан. Уметникот чијшто плоден книжевен опус вбројува многу поетски наслови за деца и возрасни, досежно и естетски вредно ги задолжил како турската така и македонската литература.

Неговиот живот кој трае скоро еден век, не го поминал напрасно, туку ни ги оставил неговите спомени во расказите, поезиите, театарот, весниците... Кога тој во овие години сеуште мисли да го наградува човештвото, тогаш она што нам ни преостанува е да му аплаудираме, да го читаме, разбираме и раскажуваме.

БИБЛИОГРАФИЈА

- [1] Аго, А. (1989). *Литературата на турската народност во Социјалистичка Република Македонија од 1944-1984 година*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје: необјавена докторска теза.
- [2] Котева, И. (2018). *Поетското творештво на Илхами Емин објавено на македонски јазик*, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип: необјавен магистерски труд.
- [3] Челик, М. (2009). *Критичка анализа врз детските раскази од турската литература на првата воена генерација во Македонија*, необјавена докторска теза.
- [4] Çelik, M. (2003). *Makedonya Türk Çocuk Edebiyatının Birinci Kuşak Yazarları*. Gostivar: Hikmet, journal of Scientific Research.
- [5] Emin, İ. (2011). *İlhami Emin'in Anıları Balkanlar ve Türkler*. Hazırlayan: Rifat Emin Sipahi. İstanbul: Mitos Yayınları.
- [6] Gürel, Z. ve Gürel, R. (2016). *Gülkaya İlhami Emin: hayatı-sanatı-eserleri*. Üsküp: Yeni Balkan.
- [7] Karahasan, M. (1995). *İlhami Emin'in Türkçe İlk Kitabı*. Eleştiriler - Üsküp.
- [8] Kaya, F. (1992). *Yugoslavya'da Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*. İstanbul.
- [9] Kaya, F. (1994). *Şiirimizin Gelişme Yolu*, Seçme Yazılar. Üsküp: Birlik Yayınları.
- [10] Nuredin, A. (2011). *Balkanlardan Türkiye'ye Göç ve Etkileri*. Ankara: Çağla Yayıncılık.

